

ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМУ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Плетньова Ю.К., студент
Ахновська І.О., канд. екон. наук, доцент
Донецький національний університет

Анотація. *Кожне підприємство прагне до довготривалого економічного росту, але дуже часто стикається з періодами економічної нестабільності і кризами. Предметом статті є господарська діяльність підприємства та пов'язані з нею проблеми.*

Мета статті полягає в розробці алгоритму виявлення перших симптомів кризи на підприємстві та їх подолання спеціальними методами та за допомогою різноманітних інструментів.

Розглянутий у статті методичний підхід до аналізу кризових станів на підприємстві дозволить проводити своєчасну фінансову діагностику та виявляти кризові прояви вже на ранніх стадіях.

Результатом роботи можна вважати виділення п'яти типів фінансової кризи, які мають різні характеристики: криза платоспроможності, криза обмежених ресурсів, криза прибутковості, криза ефективності, стратегічна криза.

У статті розроблено алгоритм діяльності менеджерів при виникненні на підприємстві негативних явищ. В першу чергу треба визначити тип кризи на підприємстві. Для цього потрібен розрахунок показників (коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, темп зростання обсягів виробництва, темп зростання власних коштів, прибуток (збиток) від продажу (реалізації), чистий прибуток, рентабельність активів, чиста рентабельність продажів, трудовий потенціал підприємства, коефіцієнт загальної (поточної) ліквідності та інші). Розрахунок кожного з показників та порівняння отриманих результатів з нормативними дозволить чітко визначити, до якого типу відноситься криза на підприємстві.

Головна мета менеджера є подолання кризових явищ на підприємстві. Для цього у статті розроблено ряд антикризових заходів, які потрібно застосовувати для покращення фінансової стійкості підприємства. Наприклад, при кризі платоспроможності підприємство прагне до реструктуризації кредиторської заборгованості, при кризі обмежених ресурсів – до оптимізації потоків грошових коштів, при кризі прибутковості – до стимулювання продажів; при кризі ефективності – оптимізації витрат; при стратегічній кризі – до відновлення виробничого потенціалу підприємства та визначення довгострокових факторів успіху.

Ключові слова: *криза, фінансова криза, криза ефективності, криза прибутковості, криза обмежених ресурсів, криза платоспроможності, антикризові заходи.*

Постановка проблеми. *Кожне підприємство прагне до довготривалого економічного росту, але дуже часто стикається з періодами економічної нестабільності і кризами. Хронічне падіння обсягу продажів, введення неповного робочого тижня, затримки з виплатою заробітної плати та внесенням податкових відрахувань можна сприймати як симптоми втрати стійкості підприємства і « занурення » його в кризу. На сьогоднішній день не існує чітких правил для визначення типу кризи, а також антикризових методів для різних типів окремо. Це і є основною проблемою для всіх існуючих компаній на сьогоднішній день.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *В економічній літературі окремі аспекти обраної теми досліджували такі науковці, як Биков О.О., Бланк І.А., Большаков О.С., Кован С.Є., Татарников Є.О., Терещенко О.О. та інші.*

Невирішені складові загальної проблеми. *Відаючи належне працям вищезазначених авторів, необхідно зауважити, що більш детального аналізу потребує саме розробка методики визначення типу кризи, а також спеціальних методів, які необхідно використовувати для її подолання.*

Формулювання цілей статті. *полягає в розробці алгоритму виявлення перших симптомів кризи на підприємстві та їх подолання спеціальними методами та за допомогою різноманітних інструментів.*

Виклад основного матеріалу дослідження. *Поняття «криза» має багато рівнів і трактувань. Термін походить від грецького слова «crisis», яке означає «вирок, рішення по будь-якому питанню, або в сумнівній ситуації» або «вихід, рішення конфлікту (військового)». Тільки в XIX столітті це поняття прийшло в економіку. Раніше значення слова «криза» найбільш часто застосування знаходить у Гіппократа і лікарів: криза означає вирішальну фазу розвитку хвороби [1].*

«Класичне» економічне поняття кризи XIX століття означає небажану і драматичну фазу в капіталістичній економічній системі, що характеризується коливаннями і негативними явищами, перешкодами [2].

Варто звернути увагу на трактування кризи Вінером і Кааном : «Кризи: це часто переломний пункт в зміні подій і дій; вони часто утворюють ситуацію, при якій величезне значення грає невідкладність/терміновість дій; вони загрожують цілям і цінностям; їх наслідки носять важкий характер для майбутнього учасників, які задіяні в них; вони складаються з подій, які створюють нові умови для досягнення успі-

ху; вони привносять невизначеність в оцінку ситуації і в розробку необхідних альтернатив для подолання кризи; вони знижують контроль над подіями і їх впливом; вони знижують час на реакцію до мінімуму, викликають стрес і страх в учасників; наявна в розпорядженні учасників інформація, як правило, недостатня; вони викликають брак наявного в розпорядженні учасників часу; вони змінюють відносини між учасниками; вони підвищують напругу, особливо в політичних кризах, які зачіпають нації» [3]. Таким чином, за допомогою 12 ознак їм вдалося найбільш повно описати поняття «криза».

Незважаючи на достатню подібність деяких поглядів, немає підстав вважати, що близькість наведених визначень відображає повне і однозначне розуміння кризи. Їй властиві різні зовнішні риси, вона може набувати різних форм. Однією з таких форм є фінансова криза підприємства, що несе найбільші погрози його функціонуванню і розвитку.

О.О. Терещенко визначає *фінансову кризу* як фазу розбалансованої діяльності підприємства й обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, які виникають на цьому підприємстві. Кризовий стан підприємства полягає в його нездатності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності [4].

Аналізуючи найважливіші характеристики фінансової кризи, І.О. Бланк визначає його таким чином: *фінансова криза* підприємства є однією з найбільш серйозних форм порушення його фінансової рівноваги, що відображає суперечності між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним об'ємом фінансових потреб; ці суперечності циклічно виникають впродовж життєвого циклу підприємства під впливом різноманітних чинників; фінансова криза несе найбільш небезпечні потенційні загрози його функціонуванню [5].

У результаті фінансової кризи погіршуються фінансові і техніко-економічні показники діяльності підприємства: неритмічне виробництво, низький рівень завантаження виробничих потужностей, підвищення собівартості, погіршення структури балансу, різке зменшення в обороті коштів. Фактори, які зумовлюють фінансову кризу на підприємстві, зображено на рис. 1.

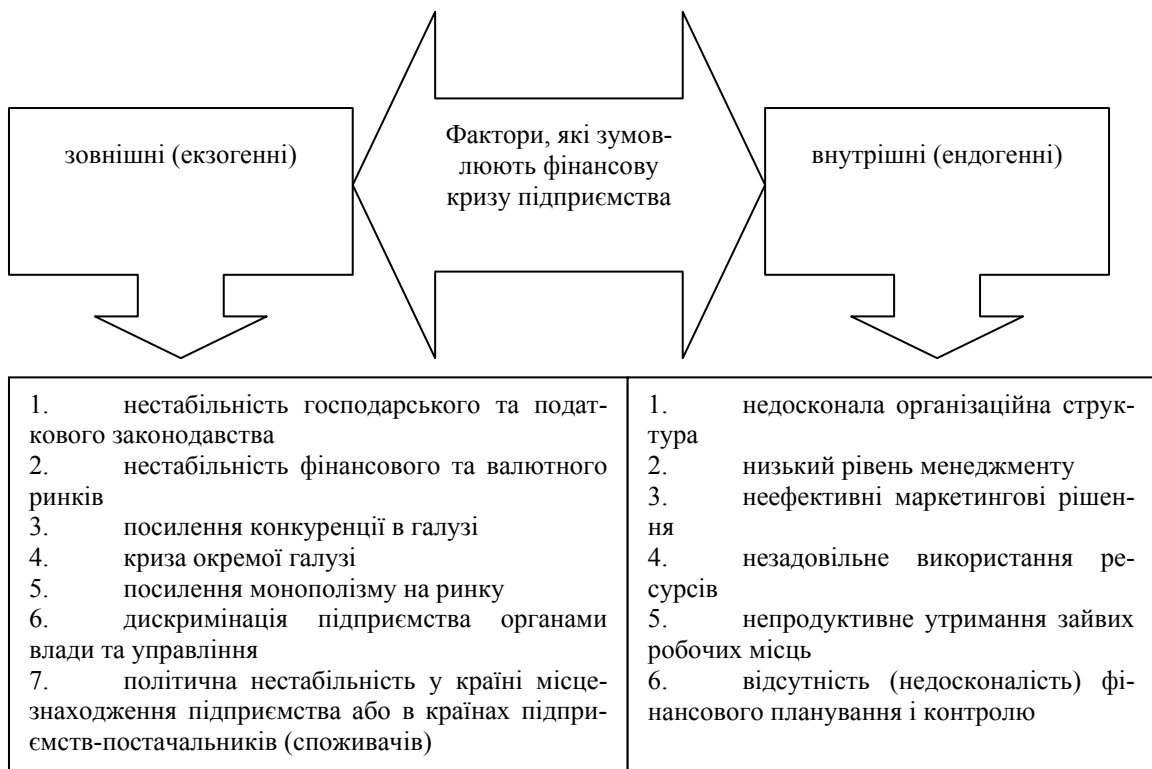

Рисунок 1- Фактори, які зумовлюють фінансову кризу на підприємстві

Огляд літературних джерел [5,6,7,8,9,10] показує, що фінансова криза підприємства може бути класифікована за наступними ознаками (табл. 1).

Таким чином, з огляду на все вищезазначене можна визначити фінансову кризу підприємства, як фазу діяльності, яка характеризується зниженням фінансових показників, втратою платоспроможності, зростанням кредиторської заборгованості в той час, коли керівники мають обмежені можливості впливу на фінансові відносини. Такий стан підприємства може привести до банкрутства.

Таблиця 1-Класифікація фінансової кризи підприємства (розроблено на основі [5,6,7,8,9,10])

Ознаки класифікації	Класифікаційні групи
1. За джерелами генерування	1. фінансова криза, що генерується внутрішніми чинниками 2. фінансова криза, що генерується зовнішніми чинниками 3. фінансова криза, що генерується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками
2. За масштабами охопту	1. структурна фінансова криза 2. системна фінансова криза
3. За структурними формами	1. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою капіталу підприємства 2. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою активів підприємства 3. фінансова криза, викликана незбалансованістю грошових потоків підприємства 4. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою інвестицій 5. фінансова криза, викликана неоптимальністю структури інших параметрів фінансової діяльності підприємства
4. За ступенем дії на фінансову діяльність	1. легка фінансова криза 2. глибока фінансова криза 3. катастрофічна фінансова криза
5. За періодом протікання	1. короткострокова фінансова криза (до місяця) 2. середньострокова фінансова криза (до року) 3. довгострокова фінансова криза (більше року)
6. За можливістю подолання	1. фінансова криза, що вирішується на основі використання тільки внутрішніх механізмів 2. фінансова криза, що вирішується за допомогою зовнішньої санації. непереборна фінансова криза
7. За наслідками	1. фінансова криза, що привела до відновлення фінансової діяльності в колишніх параметрах 2. фінансова криза, що привела до оновлення фінансової діяльності на новій якійсній основі. 3. фінансова криза, що викликала банкрутство (ліквідацію) підприємства.

Також, на мій погляд, можна виділити п'ять типів фінансової кризи, які мають різні характеристики. Це криза платоспроможності, криза обмежених ресурсів, криза прибутковості, криза ефективності, стратегічна криза. Насправді сьогодні питання фінансових криз стоїть дуже гостро, адже коли підприємство стикається з проблемами, то менеджери інтуїтивно впроваджують різні методи та інструменти для подолання цих явищ. Але найчастіше ці методи не дійсні і ні до чого не призводять. Для кожного типу фінансової кризи та кожної її фази повинні існувати свої та інструменти, які потрібні впроваджувати саме у потрібний момент.

Опираючись на аналіз публікацій по вибраній темі та проаналізувавши багато думок з приводу антикризової політики підприємства, на мій погляд, можна скласти алгоритм діяльності менеджерів при виникненні на підприємстві негативних явищ. В першу чергу треба визначити тип кризи на підприємстві. Для цього потрібен розрахунок деяких показників (табл. 2).

Таким чином, розрахунок кожного з приведених показників та порівняння отриманих результатів з нормативними дозволить чітко визначити, до якого типу відноситься криза на підприємстві.

Отже, криза платоспроможності призводить до ситуації, коли у підприємства немає можливості профінансувати виробництво і здійснювати платежі за попередніми зобов'язаннями. Виникає реальна загроза призупинення або навіть повного припинення виробництва, а потім банкрутства.

Криза обмежених ресурсів характеризується відсутністю власних коштів і резервних фондів, різким зниженням платоспроможності компанії. Найчастіше це супроводжується значним скороченням виробництва в силу того, що частина оборотних коштів спрямовується на обслуговування кредиторської заборгованості, що зростає.

Криза прибутковості характеризується виникненням збитковості виробництва.

Криза ефективності характеризується зниженням ефективності використання капіталу, скороченням рентабельності і абсолютних значень обсягів прибутку.

Стратегічна криза характеризується руйнуванням виробничого потенціалу і браком довгострокових факторів успіху.

Наступним етапом діяльності менеджера є подолання кризових явищ на підприємстві. Для цього необхідно застосувати ряд антикризових заходів, які б сприяли покращенню фінансової стійкості підприємства (табл. 3).

Таблиця 2-Визначення типу кризи згідно з нормативними значеннями основних економічних показників діяльності підприємства

Тип кризи	Показник	Нормативне значення показника
Криза платоспроможності	Сумарні зобов'язання до активів	0,2-0,5
	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,5-0,8
	Коефіцієнт покриття відсотків	4
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1-2
	Коефіцієнт термінової (критичної) ліквідності	0,7-0,8
Криза обмежених ресурсів	Резерв зростання прибутку	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Темп зростання обсягів виробництва	$\geq 100\%$, прагне до максимуму
	Темп зростання власних коштів	$\geq 100\%$, прагне до максимуму
	Темп зростання кредиторської заборгованості	Прагне до мінімуму
	Коефіцієнт самофінансування	$> 0,5$
	Наявність власних оборотних коштів	≥ 0
	Наявність власних коштів і довгострокових джерел формування запасів (функціонуючий капітал)	≥ 0
Загальний обсяг основних джерел формування запасів	≥ 0	
Криза прибутковості	Прибуток (збиток) від продажу (реалізації)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Прибуток (збиток) до оподаткування	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Чистий прибуток (збиток)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
Криза ефективності	Рентабельність активів (ROA)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Рентабельність власного капіталу (ROE)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Валова рентабельність продажів (GPM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Операційна рентабельність продажів (OIM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Чиста рентабельність продажів (NPM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
Стратегічна криза	Коефіцієнт загальної (поточної) ліквідності	0,2-0,35
	Наявність власних коштів і довгострокових джерел формування запасів (функціонуючий капітал)	≥ 0
	Трудовий потенціал підприємства	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Виробничий потенціал підприємства	Критичне значення = 0, прагне до максимуму

Таблиця 3-Антикризові заходи для різних типів кризи

Тип кризи	Мета антикризових заходів	Антикризові заходи
Криза платоспроможності	Реструктуризація кредиторської заборгованості	Поступка прав власності на основні засоби. Підприємство може домовитися з кредитором про погашення частини кредиторської заборгованості в обмін на основні засоби. Поступка акцій компанії. Переоформлення кредиторської заборгованості. Погашення кредиторської заборгованості за рахунок надання векселів.
Криза обмежених ресурсів	Оптимізація потоків грошових коштів.	Впровадити процедуру щоденної звірки балансу готівкових коштів. Побудова максимально детального бюджету руху грошових коштів на майбутній звітний період (місяць). Звести суму готівкових коштів до мінімуму.

Тип кризи	Мета антикризових заходів	Антикризові заходи
		<p>Розглянути можливість збільшення так званих позареалізаційних доходів. Для цього спільно з інженерною службою аналізується можливість реалізації частини невикористаного устаткування або його консервації.</p> <p>Переглянути політику компанії в області здійснення капітальних інвестицій (призупинити або закрити довгострокові інвестиційні проекти, які не принесуть дохід у найближчому майбутньому; за проектами, зупинка яких неможлива, слід змінити графік надходження інвестицій так, щоб виключити виникнення касових розривів у бюджеті компанії).</p>
	Робота з дебіторами та реформування політики комерційного кредитування	<p>Структурування дебіторів за термінами платежу.</p> <p>Розгляд варіантів реалізації дебіторської заборгованості компанії - фактору.</p> <p>Розробка формалізованих принципів оцінки кредитоспроможності клієнтів.</p> <p>Формування шкали знижок за дострокове погашення і прогнозування зростання потоків грошових коштів.</p>
Криза прибутковості	Стимулювання продажів	<p>Проведення обмеженого маркетингового дослідження. Основна мета дослідження - визначення ємності ринку, оцінка можливості збільшення обсягів продажів і відпускних цін.</p> <p>Виділення групи товарів, що приносять компанії найбільший прибуток.</p> <p>Перегляд асортиментної та цінової політик компанії.</p> <p>Необхідно оцінити точку беззбитковості для кожної категорії товарів і зіставити її з даними про обсяги продажів за кілька попередніх періодів.</p>
Криза ефективності	Оптимізація витрат	<p>Формування бюджету компанії. Планування витрат і передача повноважень щодо їх управління менеджерам підрозділів дозволять значно знизити витрати компанії.</p> <p>Горизонтальна і вертикальна інтеграція. Горизонтальна інтеграція передбачає пошук можливостей здійснення закупівель спільно з іншим покупцем. Вертикальна інтеграція передбачає більш тісну роботу з постачальниками ключових найменувань сировини і матеріалів.</p> <p>Аналіз можливостей передачі на аутсорсинг дорогих процесів. Слід оцінити, які компоненти вигідно виробляти самостійно, а які дешевше закуповувати в інших виробників.</p> <p>Впровадження інших форм розрахунків з контрагентами (наприклад, векселі).</p> <p>Посилення контролю за всіма видами витрат.</p> <p>Оптимізація технологічних процесів.</p> <p>Оптимізація чисельності персоналу.</p>
Стратегічна криза	Відновлення виробничого потенціалу підприємства та визначення довгострокових факторів успіху	<p>Перебудова системи корпоративного управління.</p> <p>Введення правил, які можна проконтролювати.</p> <p>Створення центрів фінансової звітності.</p> <p>Надання відділам певної свободи дій в рамках правил.</p> <p>Правильна мотивація фахівців.</p> <p>Підвищення «імунітету» до впливу зовнішніх дестабілізуючих факторів.</p>

Таким чином, для кожного типу кризи менеджери мають застосовувати різні методи для стабілізації, переслідуючи різні цілі, заради досягнення довгострокового економічного росту у майбутньому.

Висновок. Таким чином, фінансова криза – це фаза діяльності підприємства, яка характеризується зниженням фінансових показників, втратою платоспроможності, зростанням кредиторської заборгованості в той час, коли керівники мають обмежені можливості впливу на фінансові відносини. Існує декілька типів фінансової кризи, кожен з яких характеризується різними симптомами. Для кожного типу менеджери мають застосовувати різні методи для стабілізації підприємства та досягнення довгострокового економічного росту. Розглянутий у статті методичний підхід до аналізу кризисних станів на підприємстві дозволить проводити

ти своєчасну фінансову діагностику та виявляти кризові прояви вже на ранніх стадіях, а також запропоновані заходи дозволяють менеджерам чітко формувати дієву антикризову політику на підприємстві.

Перелік посилань

1. *Реформирование и реструктуризация: Методика и опыт / В.А. Ирикова, С.В. Леонтьева. – М.: «Изд-во ПРИОР», 1998.*
2. *Беляев С.Г. Теория и практика антикризисного управления / С.Г. Беляев, В.И. Кошкин. – М.: Закон и право, Издательское объединение “ЮНИТИ”, 1996. – 467с.*
3. *Короткова Э.М. Антикризисное управление: Учебник / Э.М.Короткова.-М.: ИНФРА-М,2000.-432с.*
4. *Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554с.*
5. *Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Эльга Ника-Центр, 2004. – 649 с.*
6. *Большаков А. С. Антикризисное управление: финансовый аспект / А.С. Большаков. – СПб.: СПбГУП, 2005. – 132 с.*
7. *Антикризисный менеджмент: Учебное пособие для слушателей программы Master of Business Administration/ А.А. Быков, Т.Н. Беляцкая. – Мн.: Изд. центр БГУ, 2003. – 256 с.*
8. *Кован С.Е. Теория антикризисного управления предприятием: учебное пособие/ С.Е. Кован, Л.П. Мокрова, А.Н. Ряховская; под ред. М.А. Федотовой, А.Н. Ряховской. – М. КНОРУС, 2009. – 160 с.*
9. *Сущность и классификация финансовых кризисов предприятия [электронный ресурс]/Образовательный сайт по финансам и финансовому менеджменту. – Режим доступа: <http://martynov-ma.ru/page77/page447/index.html>*
10. *Татарников Е.А. Антикризисное управление: Учеб. пособие. / Е.А. Татарников. – М.: Издательство ПРИОР, 2005. - 95 с.*

*Стаття надійшла: 11.02.2014 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Горелов Д.О.*

УДК 330.101
Н80

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ

Попова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

***Анотація.** Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку громадянського суспільства. Предметом дослідження є теоретичні засади становлення громадянського суспільства в умовах змін у соціально-економічній системі. Метою публікації є обґрунтування економічного аспекту концепції громадянського суспільства в умовах трансформації соціально-економічних відносин.*

Задачами дослідження є проведення огляду теоретичних підходів до визначення громадянського суспільства; виявлення спільних та відмінних рис у трактуваннях вітчизняних та зарубіжних вчених щодо даного питання; розвиток сутності концепції громадянського суспільства в економічному аспекті.

Методика дослідження ґрунтується на теоретичних положеннях економічних та соціальних наук, наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних авторів із питань осмислення концепцій громадянського суспільства протягом змін в соціально-економічній системі. У роботі використано системний, історико-економічний та логічний підходи, метод аналізу та діалектичний метод пізнання явищ і процесів.

Результати роботи. Виявлено, що концепції і підходи зарубіжних вчених є більш деталізованими та підкреслюють певні аспекти або елементи громадянського суспільства: цінності та норми, інтелектуальний рівень громадян, зв'язки між людьми і рівень довіри тощо. Спільними ознаками у трактуванні концепції громадянського суспільства як зарубіжними, так і вітчизняними аналітиками є використання абстрактного уявлення щодо громадянського суспільства як макро-соціологічного атрибута суспільства; інституційного підходу до вивчення громадянського суспільства; економічного і соціального підходів із акцентуванням уваги на індивідуальній участі громадян у вирішенні проблем.

Визначено, що характеристиками, які підкреслюють економічний аспект громадянського суспільства є самоуправління та самоорганізація, демократизація процесу прийняття рішень, чітке усвідомлення власних потреб, забезпечення суспільства необхідними благами.

Сфера застосування результатів. Виявлені економічні особливості громадянського суспільства сприяють покращенню розуміння економічних явищ і процесів та формулюванню категорійного апарату економічної політики у відповідності із змінами у соціально-економічній системі суспільства.

***Ключові слова:** громадянське суспільство, самоуправління, потреби, блага, цінності*